

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВОСПИТАНИЯ

Н.С. Әлқожаева

Қазақстан Республикасы

*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
жалпы және этникалық педагогика кафедрасының доценті,
педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент*

СТУДЕНТ ЖАСТАРҒА РУХАНИ ТӘРБИЕ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Елбасы Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халықтарының Ассамблеясының XII сессиясында сөйлеген сөзінде «Ұлттық бәсекеге қабілеттілігінің аса маңызды шарты – бұл әлемдік бәсекелестік үрдісіне табысқа жетуге мүмкіндік беретін күшті рух пен білім», - деп көрсетеді [1]. Бұл жас ұрпақ тәрбиесі мен әлемдік қауымдастық қойып отырған талаптар арасында және жастардың өзіндік мотивтерінің арасында карама-қайшылықтар туындатып отыр. Аталған қайшылықты шешу үшін рухани құндылықтарға негізделген оқу-тәрбие процесін кұру қажет.

Рухани құндылықтар тұлғаның даму өзегі болып табылады. Сонымен қатар рухани құндылықтар адамның өмірдегі өз орнын табуға және рухани әлемінің дамуына себепші болатын, тұлғаның жетіле түсуін қамтамасыз ететін, дүниенің күрделі құрылымын түсіндіретін рухани даму өзектері, идеалдары, сонымен бірге адам мен әлеуметтік топтардың тәртібі мен іс-әрекетін қадағалайтын нормативті жүйе болып табылады.

Еліміздің егеменді мемлекет ретінде

қалыптасуының, сипаты халықтың рухани, адамгершілік, имандылық көзқарасы, жастар арасындағы білім мен тәрбиеге байланысты. Педагогика ғылымында қазіргі талапқа сай өз шешімін таппай отырған мәселелер жеткілікті. Соның ішінде жастардың рухани құндылық туралы білімдерінің, түсініктерінің төменгі дәрежеде екенін аңғартады. Руханилықты көпшілік дінмен байланыстырады, байланысы болғанмен оның басқа да тұстары басым екеніне мән беру керек. Мемлекетіміздің зайырлы, унитарлы, демократиялылығы жалпы алғанда толықтай көрініс бермейді. Зайырлылық бүгінгі таңда дін мен мемлекет саясатының үйлесімділігіне, унитарлық заңдардың бұлжытпай орындалуына, демократиялық сөз, іс, әрекеттің еркіндігін сипаттауы тиіс. Мемлекет саясатынынан дін саясаты немесе керісінше бір-біріне бастамшылық жасамауы тиіс. Ал заңды белшесінен басып, басына күн туса елін сатып кетіп жатқандар да жоқ емес. Ал, еркіндік деп ойымызға келгенді жасаймыз деген адасқандар да арамыздан кездеседі. Демократия ол ең

алдымен тәртіп, ол болмаған жағдайда анархияға ұшыраймыз. Негізінен алғанда барлық нәрсенің шегі болуы тиіс, шексіздік адамдардың өздеріне жамандық алып келеді. Міне, осы шексіздіктің алдын алудың бірі де жастарды рухани құндылықтарды құрметтеуге үйрету. Қазақстан Республикасының этникалық-мәдени білім тұжырымдамасында (1996): “Тәрбиенің түп мақсаты - қоғамның нарықтық қарым-қатынасқа көшуі кезінде саяси экономикалық және жан-жақты мәдениетті жеке тұлғаны тәрбиелеу” [2] деп, нарықтық қарым-қатынасқа байланысты жеке тұлғаны тәрбиелеуге мән берілген, жастарды қоғамдық өмірдің өзгеруіне сай тәрбие жүйесін өзгерту екендігіне аса көңіл бөлген. Әрбір ұлт өзінің ұрпағын мәдениетке, руханилыққа тәрбиелеуде халықтың өзіне тән әдет-ғұрпы, салт-дәстүрлері жазба мұралар негізге алады. Олай болса, ғасырлар сынынан еленіп, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан жазба мұраларды жинақтап зерделеудің, оның тәлім-тәрбиелік мол тәжірибесі негізінде ұрпағымызды рухани құндылықтар негізінде тәрбиелеу қажеттігі күнен-күнге арта түсуде.

Қазіргі кезде жоғары мектептерінің мақсаты - жас ұрпақ бойындағы жоғарғы адами құндылықтарды дамытуды, ізгілікке, мейірімділікке, қайырымдылыққа, инабаттылыққа және әдептілікке баулуды көздейді. Ал, жастардың рухани-адамгершілік қасиеттері адамгершілік түсінік пен адамгершілік мінез-құлықтың, яғни, адамгершілік қарым-қатынас пен іс-әрекеттің біріккен ықпалының көрінісі. Жоғары мектеп студентінің рухани-адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуына тәрбиемен қатар оны қоршаған орта да әсер ететіні белгілі. Қазіргі жағдайда оларға өзінің айналасындағы жақындары отбасының және жеке топтардың әсері ғана емес, сонымен бірге қоғамның бүкіл ахуалы, дүние жүзілік қоғамдастықтың өмір сүру, тіршілік ету амал-тәсілдері ықпал жасайды.

Өткен XX ғасыр ғылымды, техниканы, технологияны және космосты игерудегі ірі жетістіктерімен және мәдениет, әдебиет,

өнер саласындағы құндылықтарды байытумен тарихта елеулі із қалдырды. Екінші жағынан адам баласын рухани дағдарысқа ұшыратқан халықаралық терроризм, ядролық, экологиялық апаттардан, ұлтаралық және діни қарама-қайшылықтар, рухани-адамгершілік құндылықтар дағдарысқа ұшырауына әкелді. Мұның бәрі адамзаттың білім алып, дамуымен байланысты. Мұндай мәселелердің Қазақстан Республикасында адамзатты рухани-адамгершілік құндылықтар дағдарысынан құтқаруға арналған жаңа көзқарастар мен идеялардың болуын көздеп, бүгінгі өмір сүріп отырған болашақ ұрпақ алдында өзінің жауапкершілігін арттыруда.

Бүгінгі таңда жастардың қажеттілігін өтеу, рухани құндылықтарды сіңіруге және олардың өзін-өзі тәрбиелеп, дамытуын жетілдіріп, өздерінің бойында бар қабілет мүмкіндіктерін ашуға білім парадигмалары толықтай сәйкес емес. Осы орайдан білім беруді дамыту тұжырымдалған мемлекеттік тәуелсіздікті қалыптастыру мен нығайту үшін білім берудің мақсаты мен міндеттерін, құрылымы мен мазмұны және негізгі стратегиялық жолдарын айқындайтын парадигма қажет.

Қазіргі білім мен тәрбие берудің мазмұны мынадай үш бағыттағы тәрбиенің мәселесін қамтитынын көруге болады:

- еркін тұлғаны тәрбиелеу;
- рухани тұлғаны тәрбиелеу;
- ізгі, адамгершілігі мол тұлғаны

тәрбиелеу, яғни, жеке тұлғаны тәрбиелеп жетілдіру мәселесін рухани ізгілікке, ұлттық дәстүрге, дәстүр сабақтастығына, біртұтастыққа, жүйелілікке байланыстыра қарастыру қамтылған.

Рухани-құнды қасиеттердің қалыптасуы, жастардың мінез-құлық тәртібінің де сапасын анықтайды. Оның рухани-адамгершілік тәрбиесіне әсер ететін факторларға: қоршаған орта, табиғат, дене еңбектерінің түрлері, экономикалық жағдайлар мен ұлттық салт-дәстүрлер, әдет-ғұрыптар және т.б. жатады. Олар жастардың мінез-құлқының, тәртібінің және қарым-қатынасы мен іс-әрекетінің өзгеруіне,

адамгершілік тұрғысынан жетілуіне мүмкіндік жасайды. Басқаша айтқанда оның қалыптасуына саяси, экономикалық, руханилық, адамгершіліктік факторлар мен биологиялық, физиологиялық факторларда әсер етеді, ал оның мәні, нәтижесі рухани-адамгершілік құндылық сипатынан көрінеді. Мысалы, жоғары мектеп студентінің рухани-құндылықтарды бойына сіңіріп қалыптасуы және дамуы - оның осы кездегі физиологиялық, психиканың дамуынан өзін қоршаған ортамен, отбасы мүшелерімен және жолдастарымен қарым-қатынастың дұрыс қалыптасуынан, оқу, білім арқылы өмірлік тәжірибе жинақтауынан және оны күнделікті қолдануынан көрініс табады.

Қоршаған ортаның жаңаруы, жаңа тұрмыс салтының негізделуі және жоғары мектеп үдерісінің жаңаруы мен жастардың рухани тұрғыдан қалыптасуының барлығы бір-бірімен тығыз байланысты үдеріс. Дегенмен олардың рухани құндылықтарының қалыптасуына қарағанда қоғамның материалдық және рухани жағдайлары тез дамиды. Сондықтан, рухани-құнды қасиеттер бір қалыпты жағдайда қалыптасып қоймайды, қоғам мен педагогтың нақтылы әсер етуін, жастардың жеке басының қоғам өмірінің жан-жақты болмысымен белсенді қарым-қатынаста болуын талап етеді. Рухани-адамгершілік тәрбиенің құндылығы, білім алушыларға кешенді түрде мақсатты әсер етуімен тығыз байланысты.

Адамзат алдында тұратын ұлы мұрат-міндеттердің ең бастысы - өзінің ісін, өмірін жалғастыратын салауатты, саналы ұрпақ тәрбиелеу. Ұрпақ тәрбиесі келешек қоғам қамын ойлау болып табылады. Сол келешек қоғам иелерін жан-жақты жетілген, ақыл-парасаты мол, мәдени-ғылыми өресі озық азамат етіп тәрбиелеу біздің де қоғам алдындағы борышымыз. Ал ойлы-пайымды, білімді, мәдениетті, іскер, еңбекқор, иманды азамат тәрбиелеуді азаматтық ақыл-ойы мен мәдениетінің дамуындағы бағалы байлықтың бәрін игере отырып және оны бүгінгі ұрпақтың санасына ұстаздық шеберлікпен біртіндеп сіңіру арқылы ғана жүзеге асыруға болады.

Педагогика ғылымында тәрбиені бірнеше бағытқа бөледі, олар: Қазақстандық патриотизм мен азаматтық тәрбие, зерде мәдениеті, рухани-адамгершілік, салауатты өмір салты, экономикалық, экологиялық талғам, этикалық және жанұялық өмір мәдениеті дейді. Өзіміз байқағанымыздай, жоғарыда аталған тәрбие жүйесімен көптеген ұрпақ тәрбиеленіп келеді. Бірақ бұл тәрбие түрлерінің қарқынды жүргізілетініне қарамастан-ақ жолдан, адал жолдан адасып, азғындаушылыққа ұшырап, жастарымыздың дұрыс жолдан таюы орын алуда. Бұл сұрақтардың жауабын рухани тәрбиенің, рухани құндылықтар мен мәдениеттің, ұлттық идеяның жетіспеуілігінен, деп қарастыруға болады.

Ұлттық мәдениетті дамыту, тұлға бойында жоғары рухани-адамгершілік сапалар мен ұлттық идеяны қалыптастыру оқу-тәрбие үдерісінен мақсатты орын алуы тиіс.

Өткен тарихымыздың шынайы бейнесін жасау – жалпыұлттық бірлігіміздің, Қазақстан Республикасының мемлекеттік болмысын қалыптастырудың, оның егемендігін нығайтудың, азаматтық пен отаншылдықты, ұлттық сананы тәрбиелеудің ең басты факторларының бірі. Тарих – халықтың зердесі, ол содан сусындап, әлеуметтік шығармашылыққа, жарқын болашаққа бастайтын күш-қуат алады. Халқымыздың ұлттық, мәдени мұраларын ескермеу, оның мән-маңызына көз жібермеу болашақ ұрпақтың ұлттық сана-сезімінің қалыптасуына теріс ықпалын тигізері сөзсіз. Соныдықтан да рухани-адамгершілік мәселелерін білім беру парадигмаларының мазмұна ендіру көзделуі керек. Білім беру парадигмалары негізінде тұлғаның рухани дүниесін қалыптастырудың төмендегідей тенденцияларын атап өтуге болады айқындалды:

- Білім беру парадигмалары білім алушылардың сұранысы, талабы бойынша өзгеріп, дамиды;

- Рухани құндылықтарды бағалауға үйрету білім беру парадигмаларының негізгі элементі болып табылады;

- Көпмәдениетті ортағы негізделген ортақ құндылықтар дүниесі қалыптасады;

- Өркениетті елдермен қарым-қатынасты руханилық алғашқы орынға ие болады;

- Адам әлемдік өркениет жағдайындағы жалпыадамзаттық құндылықтар қатарындағы көшбасшыға айналады;

- Білім беру мен тәрбиелеуде интеллектуалдылыққа қол жетімді болып, адамның рухани сапасына мән беріледі;

- Білім беру жүйесінің ортақтасуы біртұтас білім беру кеңістігін құруға алғы шарт болады.

Адамның руханилығы өмірге көзқарасынан, білімінен, мәдениетінен дұрыс не нашар мінез-құлқымен көрініс беріп отырады, ол дұрыс мінез-құлқыты, өмірге көзқарасты қалыптастыру адамның өскен ортасына берілген тәрбиеге тікелей байланысты. Ата-бабаларымыздың болашақ ұрпақтың өмірлік бет-бағдарын қалыптастыруға, яғни олардың бойында ерік, жігер, табандылық, тұрақтылық қасиеттерінің болуына үлкен мән берген. Бұл өз кезегінде педагогикалық пәндер мазмұнында орын алған. Педагогикалық пәндердің мақсаты барлық тарихи

тәжірибеге сүйене отырып, келер ұрпақты еңбекке, өнер-білім машықтарын меңгеруге, отбасы, ауыл-аймақтың, елдің ар-намысын қорғауға тағы басқа ізгі қасиеттерге, рухани құнды қасиеттерге баулу, яғни адамның белсенді бет-бағдарын қалыптастыру.

Әдебиеттер

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның болашағы – қоғамның идеялық бірлігінде // Алматы ақшамы. -1998. -19 маусым.

2. Қазақстан Республикасының этникалық – мәдени білім тұжырымдамасы // Қазақстан мектебі. -1996. -№9. –6- б.

Автор в статье рассматривает пути решения задач духовно-нравственного воспитания студенческой молодежи. Проанализирован ценностный потенциал базового образования в духовно-нравственном воспитании молодежи.

The author of the article considers ways of solving problems of spiritual and moral upbringing of students. And also value potential of basic education in the spiritual and moral education of youth.

Ұ.Б. Төлешова

Қазақстан Республикасы

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
жалпы және этникалық педагогика кафедрасының доценті,
педагогика ғылымдарының кандидаты

УНИВЕРСИТЕТТІК БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЭДВАЙЗЕР-КУРАТОРДЫҢ ҚЫЗМЕТІ

Қазақстан Республикасы егеменді ел болғалы ғылым, мәдениет салаларында жасалып жатқан шаралардың барлығы жастарға жалпыадамзаттық және жеке ұлттық игіліктер негізінде тәрбие мен білім беру ісін неғұрлым жоғары деңгейге көтеруге ықпал етуде.

XXI ғасырдың басында жаһандану мен ұлттық тенденциялардың бірлігі, үйлесімі

мен текетіресі елдің, ұлттың, жеке адамның адамгершілік қасиет сапаларын, ар-намысын жаңа қырынан саралауды талап етіп отыр.

Осы орайда, біріншіден барлық саланың ғаламдануы, ал екіншіден рухани азғындаудың бас көтеріп, даму үдерісімен түсіндіріледі. Бүгінгі таңда республикамызда нашақорлық, маскүнемдік, жұмыссыздық пен тастанды